

Список використаних джерел:

1. Аналіз статистичних даних Управління власної безпеки митних органів ДФС України за 2015 р.
2. Буданов А. В. Педагогика личной безопасности сотрудников ОВД : учебно-методическое пособие / Буданов А. В. – М. : РИО МВД, 1996. – 42 с.
3. Юхновець Г. О. Проблеми психолого-педагогічного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ : наукові розробки академії з удосконалення практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ / Юхновець Г. О. ; матеріали науково-практичної конференції Академії внутрішніх справ України. – Київ, 1994.
4. Мельник П. В. Концептуальні передумови формування професіоналізму співробітників міліції / П. В. Мельник, Л. В. Терещенко. – Ірпінь : УФЕІ, 1998. – 143 с.
5. Папкин А. И. Личная безопасность сотрудников органов внутренних дел. Тактика и психология безопасной деятельности / Папкин А. И. – М., 1996. – С. 65.
6. Правовий, соціальний та фізичний захист працівників органів державної податкової служби України : навч. посібник / В. Т. Білоус, Ю. В. Корнєєв, Л. А. Саприкіна та ін. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001.
7. Про національну поліцію : науково-практичний коментар Закону України / за заг. ред. С. В. Петкова ; [С. В. Петков, М. В. Лошицький, А. А. Манжула та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 292 с.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної ради (ВВР). – 1992. – № 22. – ст. 303.
9. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

УДК 343.985(477)

М. В. Зубов, здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ

**ЗМІСТ І СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ
“БЕЗВІСНО ВІДСУТНЯ ОСОБА” ТА “БЕЗВІСНО ЗНИКЛА ОСОБА”**

Присвячено розгляду змісту і співвідношення термінів “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа”. Проаналізовано семантичне значення цих термінів. Водночас наведено та проаналізовано думки вчених з різних сфер юридичної науки кримінально-правового блоку щодо використання термінів “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа”. Досліджено правову природу наведених термінів. У результаті проведеного аналізу констатовано, що вживання терміна “безвісно відсутня особа” більш виправдане як з логіко-семантичних, так і з юридичних позицій.

Ключові слова: безвісно відсутня особа; безвісно зникла особа; кримінальна поліція; Національна поліція України.

© **М. В. Зубов, 2015**

The article is devoted consideration of maintenance and correlation of terms “obscurely absent person” and “a person disappeared obscurely”. The semantic value of the indicated terms is analysed. Together with it, opinions of scientists are resulted and analysed from the different spheres of legal science of criminal-lawful block in relation to the use of terms “obscurely absent person” and a person disappeared “obscurely”. At the same time, investigational legal nature of terms “obscurely absent person” and “person disappeared obscurely”. It is established as a result of the conducted analysis, that the use of term “obscurely absent person” is more justified both from logiko-semantic and legal positions.

Key words: missing person; untraceable missing person; criminal police; National Police of Ukraine.

Постановка проблеми. Побудова та розвиток демократичної України можливі лише за умов забезпечення таких конституційних прав і свобод людини, як визнання найвищою соціальною цінністю людини її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки. Водночас, аналізуючи національне законодавство, можна стверджувати, що важливе значення у цій діяльності мають підрозділи Національної поліції України (далі – НПУ), які, крім виконання цілої низки завдань з протидії злочинності, зобов'язані також розшукувати безвісно відсутніх осіб. Зауважимо, що законодавець не дає чіпкого визначення словосполучення “безвісно відсутня особа”, а також використовує термін “безвісно зникла особа”. Враховуючи те, що загальновідомою практикою у будь-якій сфері наукового пізнання є визначення змісту її основних понять та їх складових частин, вважаємо за доцільне з'ясувати зміст наведених дефініцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів розшуку осіб, у тому числі безвісно відсутніх, присвячено дослідження вчених у різних галузях права (криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності тощо), зокрема: Ю. П. Аленіна, О. М. Бандурка, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, Б. Е. Богданова, Д. В. Бойчука, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, Ю. М. Грошевого, С. М. Гусарова, О. М. Джужі, А. Я. Дубинського, В. П. Захарова, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, О. В. Капліної, Н. С. Карпова, А. М. Кислого, І. П. Козаченка, В. О. Коновалової, А. Н. Колесніченко, О. Є. Користіна, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренко, Д. Й. Никифорчука, В. Т. Нора, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, В. Д. Пчолкіна, М. В. Салтевського, С. М. Стахівського, М. В. Стащак, О. Ю. Татарова, В. В. Тищенко, П. Е. Титова, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, М. П. Шаламова, В. Ю. Шепітька, В. В. Шендрика, М. Є. Шумила та ін. Однак зазначені науковці проблематику розшуку безвісно відсутніх осіб під досліджуваним кутом не вивчали, а враховуючи, що нині оперативно-розшукова діяльність набуває великого значення не лише в діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України під час розшуку безвісно відсутніх осіб, але й у роботі правоохоронних органів взагалі, можна резюмувати, що рівень наукового та методичного забезпечення недостатній. Отже, вважаємо за доцільне з'ясувати зміст і співвідношення термінів “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа”.

Мета статті – визначення змісту і співвідношення термінів “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа”.

Виклад основного матеріалу. Взагалі питання доцільності використання термінів “безвісно відсутня особа” або “безвісно зникла особа” гостро постало перед практичними працівниками та науковцями після прийняття Закону України “Про Національну

поліцію України” [1], оскільки у ст. 23 наведеного законодавчого акта закріплено, що одним із повноважень поліції є розшук безвісно зниклої особи. Водночас у ст. 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про безвісно відсутню особу [2]. Зважаючи на це та не відходячи від загальноприйнятих правил дослідження змісту певних слів чи словосполучень, спочатку визначимо семантичне значення основних термінів, а саме: “безвісний”, “відсутній”, “зниклий” та “особа”.

Так, згідно з тлумачним словником української мови слово “безвісно” похідне від “безвісний”, що, своєю чергою, означає:

- 1) нікому не відомий;
- 2) незнаний [3, 23].

Тлумачний словник визначає значення слова “зниклий” як:

- а) той, що не знаходить собі місця, який не знає, що робити (від хвилювання, душевного розладу тощо);
- б) розгублений;
- в) виражає розгубленість, душевний розлад;
- г) той, чиє місце перебування, знаходження невідомо [3, 58].

Термін “відсутність” тлумачиться як:

- 1) перебування кого-небудь поза даним місцем у певний час; протилежне – присутність;
- 2) неіснування кого-, чого-небудь; брак чого-небудь [3, 35].

Своєю чергою, “особа” із семантичного погляду тлумачиться як:

- 1) окрема людина, індивід, зокрема, використовується для означення:
 - а) людина, що має певне, переважно високе, становище в суспільстві, у колективі;
 - б) жінка, дівчина;
 - в) людська індивідуальність, особистість; людина як втілення індивідуального начала в суспільстві;
- 2) постать, тіло;
- 3) граматична категорія дієслів, що виражається їх формами та особовими займенниками [3, 789].

Аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що із семантичного погляду можна використовувати обидва терміни: і “безвісно зникла особа”, і “безвісно відсутня особа”. Однак, проаналізувавши семантичне значення цих термінів, не можна робити остаточні висновки, а слід дослідити наукові розробки вчених і розглянути законодавчо закріплені терміни.

Як зазначає Д. В. Бойчук, нині в спеціальній, вітчизняній і зарубіжній літературі немає єдиної позиції щодо поняття “безвісно відсутня особа”. Автор пояснює це:

- 1) внутрішньою складністю і суперечливістю самого феномена безвісної відсутності, якісним різноманіттям її проявів;
- 2) традицією, яка утворилась від тривалого вживання поняття “безвісно відсутній” лише в буденному розумінні, на підставі тільки інтуїтивної ясності без наукового з’ясування його змісту;
- 3) використанням цього терміна в різних галузях права з різною метою, обумовленим відсутністю єдиного значення поняття, що спричинило появу різних дефініцій [4, 22].

Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що доволі ґрунтовно поняття “безвісно відсутня особа” досліджувалось у дисертаційному дослідженні Д. В. Бойчука на тему: “Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб”. Зокрема, автор визначає, що безвісно відсутньою є особа, яка зникла з постійного місця мешкання (перебування) раптово, без видимих на те причин, стосовно якої в органи внутрішніх справ надійшла заява або повідомлення про зникнення і для розшуку котрої органами внутрішніх справ потрібно вжити спеціальних оперативно-розшукових заходів. Однак дослідник аналізував і розглядав зазначену дефініцію лише з метою усунення невизначеності в правах і обов’язках як самого розшукуваного, так і фізичних та юридичних осіб, що перебувають з нею в правовідносинах, і врешті-решт самої держави [5, 5].

Своєю чергою, В. Я. Горбачевський зазначає, що безвісно зниклі особи – це ті, хто з невідомих причин зникли з постійного місця проживання чи місця роботи, стосовно кого в органи внутрішніх справ надійшли заяви чи повідомлення про зникнення і є підстави вважати, що вони стали жертвами злочину чи нещасного випадку [6, 187]. Проте цей учений, як і попередній, не вступає в наукову полеміку, а лише дає авторське визначення поняття “безвісно зникла особа” в дослідженні особливостей досудового розслідування за фактом безвісного зникнення осіб.

Отже, аналізуючи праці науковців у різних сферах юридичної науки, можна констатувати, що нині у сфері криміналістики та кримінального процесу здебільшого використовується дефініція “безвісно зникла особа”, а серед фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності – “безвісно відсутня особа”. Зауважимо, що навіть Інтернет-довідники використовують обидва терміни. Так, у Вікіпедії зазначається, що безвісна відсутність – встановлений у судовому порядку факт тривалої відсутності громадянина в місці його постійного проживання, коли місцезнаходження його невідоме. Безвісна відсутність є фактом, що припиняє цивільну дієздатність особи (теоретично при цьому вона може вважатися живою). Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. В разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому одержано такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року. На підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. Якщо фізична особа, яка була визнана безвісно відсутньою, з’явилась або одержано відомості про місце її перебування, суд скасовує рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою. Водночас у Вікіпедії зазначається, що терміни “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа” мають однаковий зміст [7].

На нашу думку, окреслене можна також пояснити шляхом аналізу законодавства, що регулює процес розшуку безвісно відсутньої/зниклої особи.

Взагалі стосовно чинного законодавства, то в ньому також не закріплено однозначного терміна з досліджуваної проблематики, оскільки в нормативних актах вживаються обидва терміни. Зважаючи на це, нормативно-правові акти можна умовно поділити на ті:

- а) в яких використовується дефініція “безвісно зникла особа”;
- б) в яких застосовується термін “безвісно відсутня особа”.

До першої групи нормативно-правових актів належать:

– Закон України “Про Національну поліцію України” [1];

– відомчі накази, зокрема: наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 “Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень”, наказ МВС України від 05.01.2005 № 3 дск “Про затвердження Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів” [8; 9].

У наведеній групі нормативно-правових актів використовується термін “безвісно зникла особа”.

Другу групу становлять такі нормативно-правові акти, як: Цивільний кодекс України та Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” [2; 10].

Так, положеннями ст. 43, 46 Цивільного кодексу України визначено, що безвісно відсутньою є фізична особа, яка визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про її місцезнаходження. Водночас у зазначеному нормативно-правовому акті закріплено порядок визнання такої особи в юридичному контексті безвісно відсутньою та встановлено, що фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо в місці її постійного проживання немає відомостей про її місцезнаходження протягом трьох років, а в тому випадку, коли обставини, що призвели до безвісної відсутності, сталися за обставин, що загрожували її смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців [10].

Свою чергою, в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” також використовується аналогічний термін [2]. На нашу думку, враховуючи, що саме законодавство у сфері цивільного права визначає порядок визнання особи безвісно відсутньою, її суб’єктивних прав та обов’язків (причому наголосимо, що визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою завжди веде до серйозних правових наслідків як для осіб, стосовно яких суд прийняв таке рішення, так і для їх рідних, близьких, зацікавлених осіб, а також держави), можемо зробити умовивід, що нині існує необхідність усунення цієї суперечності на законодавчому рівні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, на підставі аналізу наукової літератури, чинного законодавства та емпіричного матеріалу зроблена спроба дослідити зміст і співвідношення термінів “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа”. В результаті проведеного дослідження встановлено, що наявна невизначеність у кримінальному процесуальному, цивільному та оперативно-розшуковому законодавстві призводить до того, що обидва терміни використовуються в юридичній літературі та практичній діяльності правоохоронних органів. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених досліджуваному нами питанню, серед фахівців-юристів донині триває дискусія щодо доцільності й правильності вживання термінів “безвісно відсутня особа” та “безвісно зникла особа”.

Отже, на підставі аналізу наведеного зроблено умовивід, що вживання терміна “безвісно відсутня особа” більш виправдане як з логіко-семантичних, так і з юридичних позицій.

Список використаних джерел:

Про національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 7 липня 2015 р. – Режим доступу : <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XI. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Г. Бум. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1560 с.

4. Бойчук Д. В. Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Дмитро Валерійович Бойчук. – Х., 2006. – 350 с.

5. Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 “Оперативно-розшукова діяльність” / Д. В. Бойчук. – Львів : ЛьвДУВС, 2007. – 20 с.

6. Горбачевський В. Я. Особливості досудового розслідування за фактами безвісного зникнення осіб / В. Я. Горбачевський // Юридичний часопис НАВС. – 2014. – № 2. – С. 185–201.

7. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ru.wikipedia.org>

8. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14 серпня 2012 р. № 700.

9. Про затвердження Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів : наказ МВС України від 05 січня 2005 р. № 3 дск.

10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (поточна редакція на підставі Закону України від 6 листопада 2014 р. № 1206-18) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>